

G r a ż y n a M u s i a ł

Wiodące idee w filozofii społecznej Friedricha Augusta von Hayeka

Słowa kluczowe: *liberalizm, wolność negatywna, wolność pozytywna, ład spontaniczny, indywidualizm, demokracja, katallatein, Stowarzyszenie Mont Pèlerin Society*

Wstęp

Friedrich August von Hayek (1899–1992) należy do tych liberalnych myślicieli XX wieku, którzy wywarli wpływ na przekonanie społeczeństw o idei wolności, indywidualizmu, spontanicznie kształtującego się ładu ekonomicznego.

Teoria neoliberalna zyskała nobilitację w świecie nauki wraz z przyznaniem Hayekowi w 1974 i Friedmanowi w 1976 roku ekonomicznej Nagrody Nobla. Hayek został uhonorowany Nagrodą Nobla razem z Gunnarem Myrdalem, swym oponentem, który opowiadał się za państwem opiekuńczym.

Poglądy Hayeka były popularne w państwach zarządzanych centralnie przed 1990 rokiem, kiedy jego koncepcja państwa minimum, gwarantującego jednostkom wolność i osiągnięcie dostatku materialnego, wydawała się atrakcyjna. Obecnie społeczeństwa te opowiadają się za zmodyfikowanym modelem państwa liberalnego, dopuszczającym redystrybucję dochodów. Co ciekawe, tendencje te unaoczniają się także w Stanach Zjednoczonych. Widocznie związek państwa minimum i dostatku materialnego wcale nie jest tak oczywisty, jak uważano u końca XX wieku.

Co ciekawe, przekłady dzieł Hayeka oferuje się aktualnie w Chinach w sieci księgarni znanych pod nazwą Xianfeng (j. chiński), w działach „Filozofia”. Są tam także dzieła Russella (*Dzieje filozofii Zachodu*), Heideggera, Habermasa, Bourdieu, Giddensa, Amartyi Sena (Wasserstrom 2010: 16).

Tytułem wprowadzenia należy powiedzieć, że Friedrich August von Hayek urodził się w Wiedniu 8 maja 1899 roku, zmarł 23 marca 1992 roku, przeżywszy 93 lata. Uzyskał stopień doktora prawa na Uniwersytecie Wiedeńskim w 1921 roku i dwa lata później, w 1923 roku, doktora nauk politycznych. W latach 1921–1926 Hayek był oficjalnym Konsultantem Rządu Austrii do spraw wykonania zabezpieczenia Traktatu Pokojowego. W latach 1927–1931 sprawował funkcję dyrektora Austriackiego Instytutu Badawczego Cykli Koniunkturalnych. W latach 1931–1950 był profesorem w Katedrze Nauk Ekonomicznych i Statystyki w London School of Economics and Political Science. W latach 1950–1962 był w USA na Uniwersytecie w Chicago profesorem nauk społecznych i moralnych. W latach 1962–1968 w Republice Federalnej Niemiec, we Fryburgu Bryzgowijskim był profesorem wykładającym politykę ekonomiczną na Uniwersytecie Alberta-Ludwiga. Od marca 1923 roku do czerwca 1924 roku przebywał Hayek w USA, w New York University i Columbia University. Korzystał z grantu fundacji Rockefellera. We wczesnym okresie pracy zawodowej, będąc konsultantem Rządu Austrii do spraw zabezpieczeń Traktatu Pokojowego, zgłębiał zagadnienia wydatków związanych z prowadzeniem działań w czasie pierwszej wojny światowej. Był rozczarowany, że są one tak krańcowo różne od tych, z którymi zaznajomił się wróciwszy do Austrii. Ta okoliczność spowodowała jego sceptycyzm w stosunku do instytucji państwa, który przejawiał się w całym jego późniejszym dorobku naukowym.

1. Wiodące idee społeczne w twórczości naukowej Friedricha Augusta von Hayeka

Hayek był wybitnym myślicielem i oryginalnym kontynuatorem myśli liberalnej. W jego twórczości wiodącą rolę odgrywa następująca wiązka idei: liberalizm, wolny rynek, demokracja, wolność negatywna, atomistyczne ujęcie społeczności, neutralność wobec postaw etycznych. Idee te są obecne w całym systemie teoretycznym Hayeka.

Rozwój teorii traktującej wolność jako wartość dokonywał się głównie w XVIII wieku. Został zapoczątkowany w Anglii i Francji. Hayek wyróżnił dwa nurty liberalizmu: kontynentalny i anglosaski. Nurt kontynentalny ma profil racjonalistyczny. Liberalizm angielski (i amerykański) ceni walor tradycji, obyczajów, wartości moralnych i religijnych.

Hayek rozgraniczył dwa rodzaje wolności:

- wolność indywidualno-osobistą,
- wolność społeczno-polityczną.

Wyodrębnił też dwie formy wolności:

- wolność negatywną,
- wolność pozytywną.

Jeżeli chodzi o odróżnienie wolności negatywnej od pozytywnej, to pierwsza, negatywna, oznacza wolność od czegoś, druga, pozytywna – to wolność do czegoś. Wolność liberalna definiowana jest pierwotnie jako nieobecność zewnętrznego przymusu. Wolność negatywna jest koniecznym warunkiem wolności pozytywnej. Według Hayeka przeszkody zewnętrzne ograniczają wolność jednostki tylko wtedy, gdy mają charakter społeczny i formę arbitralnego przymusu.

Wolność negatywna oznacza brak przymusu ze strony innych ludzi lub społeczno-ekonomicznych instytucji. Wolność pozytywna oznacza sposobność wyboru jednej z możliwości.

Wolność negatywna jest brakiem przeszkody lub przymusu zewnętrznego, co pozwala na swobodę realizacji własnych celów. Chociaż sformułowanie takiej wolności jest „negatywne”, to jej rola społeczna uznana została za pozytywną. Negatywną koncepcję wolności lansuje liberalizm.

Właściwością liberalnej koncepcji wolności jest jej separacja od domeny wyższych wartości, takich jak prawda, dobro, sprawiedliwość. Tę właściwość koncepcji wolności, jak również jej antyspołeczny profil, zaliczyć trzeba do jej mankamentów. Myśl liberalna charakteryzuje się deprecjonowaniem idei sprawiedliwości społecznej i, w skrajnym przypadku, sprzyjaniem rodzeniu się postaw aspołecznych i anarchizujących. Wolność od czegoś w sensie, jaki nadał jej Hayek, powinna być jakoś ograniczona, aby nie przekształciła się z jednej strony w społeczną anarchię, a z drugiej, aby jedni obywatele szanowali wolność drugich.

Wolność pod rządami prawa

Wiodącą ideą w koncepcji Hayeka jest wolność pod rządami prawa. Hayek, mówiąc o wolności społeczno-politycznej, podjął problem należytej interpretacji idei demokracji. Opowiedział się za demokratycznym modelem państwa, ale przestrzegał przed niewłaściwym rozumieniem pojęcia demokracji. Uznał, że każdy człowiek ma prawo do wyboru własnej skali wartości etycznych, które należy respektować, chociaż nie zawsze pochwalać. Mówił o możliwym konflikcie pomiędzy wolnością a wiernością zasadom moralnym. Opowiadał się za modelem społeczno-ekonomicznym, w którym idea wolnego rynku jest główną ideą regulatywną. W książce *Konstytucja wolności*, a ściślej w jej końcowym „Postscriptum”, wyjaśnił Hayek różnicę pomiędzy liberalizmem i konserwatyzmem (w USA zwolennicy wolnego rynku nazywani są konserwatystami, w Europie – liberałami). Przedstawił okoliczności, w jakich w miejsce

konserwatyizmu pojawił się termin „libertarianizm”, i wytłumaczył, dlaczego mu on nie odpowiada.

W „Postscriptum” do *Konstytucji wolności*, noszącym tytuł „Dlaczego nie jestem konserwatystą?” Hayek pisał:

W Stanach Zjednoczonych, gdzie jest już niemal niemożliwe posługiwanie się słowem „liberał” w tym sensie, w jakim ja go używałem, pojawił się w jego miejsce termin „libertarianin”. Może to być rozwiązanie, lecz ja sam uważam je za wyjątkowo nieciekawe. Na mój gust, jest tu zbyt wiele posmaku sztucznie ukutego słowa i substytutu. (...). Niestety, łamałem sobie głowę bezskutecznie, próbując znaleźć właściwy poglądowy termin (Hayek 2006: 388).

Liberalizm w ujęciu Hayeka to indywidualizm, wolność jednostki i mechanizm konkurencji, dzięki któremu jednostka może realizować swoje interesy i cele najbardziej przez nią preferowane.

Mechanizm wolnej konkurencji jako mechanizm rozwoju cywilizacyjnego

Mechanizm wolnej konkurencji ma wiele zalet, na które słusznie wskazuje się w tradycji liberalnej. Przede wszystkim jego zaletą jest efektywność. Nie ma natomiast ów mechanizm wolnej konkurencji wiele wspólnego z naturą ludzką. Tu liberalizm gruntownie się myli. Człowiek sam z siebie nie jest istotą maksymalizującą swe cele. Aby to uczynić, musi zostać do tego zmuszony. Otóż system wolnej konkurencji jest takim właśnie mechanizmem zmuszającym wygodną naturę ludzką do nieustannego wysiłku – pod groźbą odrzucenia na margines. Liberalizm zaś bierze produkt systemu wolnej konkurencji za jego naturalną jakoby i ponadhistoryczną podstawę. Wbrew swej nazwie konkurencja nie stała się w pełni wolna, jako że nie gwarantuje bynajmniej jednakowych szans wszystkim swym uczestnikom – potomkowie poprzednich zwycięzców są tu *de facto* uprzywilejowani w grze (Musiał 2002: 127–142).

Idea ładu (porządku) spontanicznego

Hayek był przekonany, że rynek jest mechanizmem zdolnym do wytworzenia ładu z chaosu, czy inaczej: porządku w sposób spontaniczny. Pojęcie ładu (porządku) spontanicznego zastąpiło u Hayeka wcześniej stosowany przez innych uczonych termin „równowaga”.

Jedną z wiodących idei w twórczości Hayeka jest idea ładu (porządku) spontanicznego. Oznacza ona, że jednostki, które są uczestnikami rynku, wchodzą w pewne relacje; nawiązują się między nimi więzi w wymiarze

ponadlokalnym. Więzy między jednostkami świadczą o tym, że są to jednostki społecznie mobilne i niezające się nawzajem. Współdziałają one spontanicznie, gdyż mają wspólne dążenia do wymiany efektów swojej pracy. Wytwory działań jednostek są koordynowane w ramach całej gospodarki. Społeczeństwo rynkowe pozostaje strukturą otwartą. W ramach społeczeństwa otwartego niemożliwe jest osiągnięcie zbieżności celów formułowanych przez poszczególne jednostki konstytuujące to społeczeństwo¹. Hayek posługiwał się pojęciem wiedzy cichej (*tacit knowledge*). Wiedza ta powstaje w wyniku procesów o charakterze adaptacyjno-selektywnym, ograniczających dowolność w działaniach jednostek i pozwalających korygować ich błędy.

Indywidualizm

Hayek wyróżnia dwa rodzaje indywidualizmu: „prawdziwy” i „fałszywy”.

Indywidualizm prawdziwy jest to przede wszystkim teoria społeczeństwa, próba zrozumienia sił determinujących społeczne życie człowieka, a dopiero w dalszej kolejności zespół maksym politycznych wyprowadzonych z tej koncepcji społeczeństwa.

Hayek twierdzi, iż nie jest prawdą, że indywidualizm prawdziwy postuluje istnienie izolowanych czy samowystarczalnych jednostek, zamiast brać za punkt wyjścia ludzi, których cała natura i charakter są określone ich egzystencją w człowieczeństwie.

Indywidualizm nie jest izolacją bytu i apologią egoizmu. Hayek zdaje sobie sprawę z niebezpieczeństwa atomizacji społeczeństwa i egoizmu.

Różnica między „prawdziwym” (brytyjskim XVIII-wiecznym) a „fałszywym” (racjonalistycznym, kartezjańskim) indywidualizmem, to różnica między wiedzą „opisującą zasadnicze elementy porządku odkrywanego przez nas

¹ Realny obraz rynku (ładu) jako efektu procesu spontanicznej ewolucji zawarty w utworach Hayeka różni się od typu idealnego. Zygmunt Leśkiewicz, wnikliwy metodolog procesów społecznych, napisał: „Obraz realnego społeczeństwa, jak go przedstawia Hayek, jest dość pesymistyczny. Ani elita, ani struktura polityczna, ani większość, ani tradycyjna siła rynkowa, czyli biznes, nie są wierne wartościom spontanicznej ewolucji. W najbardziej dobitnej formie Hayek wyraził to w następującym fragmencie: «Czy oznacza to, że wolność docenia się dopiero wtedy, gdy się ją utraci, że świat musi wszędzie przejść przez czarną fazę socjalistycznego totalitaryzmu, nim rzecznicy wolności odzyskają na nowo swoją siłę? Być może tak jest, choć mam nadzieję, że być nie musi». Jeżeli mamy uniknąć takiego rozwoju wypadków, musimy być w stanie przedstawić nowy program liberalny, który przyciągnie wyobraźnię” (Leśkiewicz, Leśkiewicz 1999: 124–125). Przytaczany przez Leśkiewicza fragment pochodzi z tekstu Hayeka. Patrz: F.A. von Hayek: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, The University of Chicago Press, Chicago [1967] 1980, s. 194. Stanowisko Leśkiewicza można przy pewnej interpretacji uznać za próbę sformułowania gotowości podjęcia pracy nad nowym, treściowo określonym, liberalnym ładem aksjologicznym.

w sprawach ludzkich jako nieprzewidziany rezultat działań indywidualnych a koncepcją sprowadzającą wszelki, dający się odkryć porządek, do świadomego projektu” (Hayek 1998: 21).

Teoria indywidualizmu, którą buduje Hayek, jest uzasadnieniem tezy, że pierwotnym podmiotem podejmującym decyzje jest jednostka.

Indywidualizm Hayeka nie ukazuje jednak relacji łączących jednostki; relacji tworzących społeczeństwo oraz wartości i znaczenia, jakie mają inne jednostki i społeczności.

Idea demokracji

Wolność wyboru jest podstawą demokracji, a demokracja i rządy prawa pozostają gwarancją wolności jednostki.

Demokracja nie jest ustrojem idealnym, ale wydaje się być najlepszym ze znanych ludzkości systemów sprawowania władzy. Jest tak dlatego, ponieważ po pierwsze, demokracja okazuje się jedyną metodą pokojowych zmian odkrytą jak dotąd przez człowieka, po drugie, demokracja jest jedyną skuteczną metodą edukowania większości. Hayek twierdził: „kierunek ewolucji na dłuższą metę nadają idee, a zatem ludzie, którzy je rozpowszechniają” (Hayek 2006: 121).

Demokracja nie daje przywileju tworzenia prawa dla określonej grupy społecznej, która w danym momencie sprawuje władzę. Jednostka nie ma więc powodów – pisał Hayek – „żeby obawiać się jakichkolwiek powszechnie obowiązujących praw, które może wprowadzić większość, ale ma wiele powodów, żeby obawiać się rządców, których ta większość może nad nią postawić do realizacji jej wskazówek” (Hayek 2006: 124). Podstawą twierdzenia Hayeka jest przekonanie, że nie zawsze to, co dla większości wydaje się dobre, jest takie w rzeczywistości. Idea demokracji opiera się na założeniu, że pogląd, którym kieruje się rząd, musi zrodzić się w procesie niezależnym oraz spontanicznym (Hayek 2006: 117). Proces ten jest długotrwały i wymaga stałych ram prawnych. Kierunek ewolucji na dłuższą metę nadają idee, a zatem intelektualiści, politycy, historycy, którzy je rozpowszechniają. Trzeba podkreślić, że, jak objaśniał Hayek:

Ludzie rzadko wiedzą lub dbają o to, czy powszechnie przyjęte idee ich czasów pochodzą od Arystotelesa czy Locke’a, Rousseau czy Marksa, albo od jakiegoś profesora, którego poglądy były modne wśród intelektualistów dwadzieścia lat temu. Większość z nich nigdy nie czytała dzieł ani nawet nie słyszała nazwisk autorów, których myśli i ideały stały się częścią ich własnego myślenia (Hayek 2006: 121).

Problemem, z którym musi się zmierzyć tradycja demokratyczna i liberalna, jest kwestia, że decyzje większości, gdy nie kierują nimi przyjęte wspólnie

zasady, mogą powodować skutki, których nikt nie pragnął. Zdarzają się sytuacje, że większość jest zmuszona mocą własnych decyzji do dalszych działań, które nie były brane pod uwagę ani też nie są chciane.

Najnowsze osiągnięcia w dziedzinie filozofii politycznej przedstawił Will Kymlicka. Wyjaśnił on idee myślicieli politycznych i dokonał rozróżnień teorii normatywnych przez nich formułowanych. Z przeprowadzonych przez niego porównań obszernej literatury na Zachodzie na temat sprawiedliwości i demokracji wynikało, że istnieje o wiele mniej literatury na temat demokracji (Kymlicka 2009: 451).

Idea równości

W kontekście wolności, w demokracji pozostaje aktualny problem postrzegania równości. Hayek uważał, że obowiązkiem państwa nie jest zapewnienie każdemu takich samych możliwości osiągnięcia danej pozycji, lecz jedynie udostępnienie wszystkim na równych warunkach udogodnień, które z natury zależą od działania rządu. Zadaniem rządu jest bowiem nieprzeszkadzanie ludzkiemu działaniu, tak aby wszystkie jednostki mogły podejmować próby gospodarowania równo dostępnymi każdej jednostce zasobami.

Hayek nadał idei równości szczególną pozycję, gdy twierdził, że to równość wobec ogólnych reguł prawnych i sposobów postępowania jest jedynym rodzajem równości, który może zapewnić wolność jednostce (Hayek 2006: 211).

Funkcje państwa

Na skutek rosnącej popularności interwencjonizmu gospodarczego, a tym samym państwa opiekuńczego, również Hayek zabrał głos w sprawie funkcji państwa. Twierdził, że państwo dobrobytu często określane jest jako państwo troszczące się o problemy inne niż zapewnienie prawa i porządku.

Państwo opiekuńcze jest formą prowadzenie polityki społecznej. Hayek twierdził, że rządy otaczały ochroną ubogich, dotkniętych nieszczęściem, niepełnosprawnych, zajmowały się też problemami zdrowia i szerzenia wiedzy. Argumentował, że nie ma powodów, dla których zakres tej czysto usługowej działalności nie miałby powiększyć się wraz z ogólnym wzrostem dobrobytu. Brak też przesłanek, dla których państwo nie powinno odgrywać pewnej roli czy nawet przejmować inicjatywy w takich dziedzinach, jak ubezpieczenia społeczne i edukacja, lub czasowo subsydiować pewne eksperymenty (Hayek 2006: 255).

Ogólnie rzecz biorąc, Hayek uważał interwencjonizm państwa za element zagrażający wolności jednostki. Dopuszczał on jednak pewne działania rządu, których celem miałyby być zaspokojenie wspólnych potrzeb wynikłych z nierówności społecznej i ekonomicznej. Cele te mogą być realizowane tylko

w wyniku redystrybucji dochodów. Nie oznacza to jednak, że działania takie mogą wywołać szkodę, gdyż zdaniem Hayeka problemem są tutaj nie tyle cele, co metody działania państwa (Hayek 2006: 255). Hayek akceptował niektóre cele państwa dobrobytu, ale tylko te, które można osiągnąć metodami niezagrażającymi wolności jednostki i niepowodującymi zniewolenia społeczeństwa.

W kwestii centralizacji i decentralizacji funkcji państwa Hayek wyrażał pogląd, że zwolennicy wzrostu uprawnień państwa opowiadali się zawsze za ich koncentracją, zaś zwolennicy wolności jednostki domagali się decentralizacji. Dostrzegał trudność w rozstrzygnięciu problem, komu powierzyć – jakim grupom społecznym – różne uprawnienia państwa, gdyby istniała możliwość takiego wyboru.

2. Główne dzieła Friedricha Augusta von Hayeka

Główne publikacje naukowe von Hayeka są następujące:

- *Monetary Theory and the Trade Cycle* (1933) – tłumaczenie na język hiszpański i japoński;
- *Droga do zniewolenia* (1944) – tłumaczenie na język chiński, duński, holenderski, francuski, niemiecki, włoski, japoński, norweski, portugalski, hiszpański, szwedzki (wydanie polskie – 1974, 1996);
- *Indywidualizm i porządek ekonomiczny* (1949) – tłumaczenie na język niemiecki i norweski (wydanie polskie – 1998);
- *Konstytucja wolności* (1960) – tłumaczenie na język hiszpański, niemiecki i włoski (wydanie polskie – 2006);
- *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu* (1988) (wydanie polskie: 2004);
- *Law, Legislation and Liberty*, Vol I–III: Vol. I – 1973, Vol. II – 1976, Vol. III – 1979;
- *The Collected Works of F.A. Hayek* – dzieła zebrane von Hayeka są publikowane w serii składającej się z dziewiętnastu tomów przez oficynę wydawniczą Uniwersytetu w Chicago. Redaktorem naczelnym przedsięwzięcia jest Bruce Caldwell.

Hayek: *Droga do zniewolenia* (1944)

Duży rozgłos pism Hayeka notuje się zwłaszcza od ukazania się jego książki *Droga do zniewolenia* w 1944 roku, która okazała się bestsellerem. Książka ta została napisana w odpowiedzi na znaczny wzrost popularności gospodarki planowej i myśli socjalistycznej na Zachodzie tamtych czasów. Hayek ostrzegał w tej książce, że w dziedzinie gospodarki stopniowo wyzbywamy się tej wolności, bez której w przeszłości nie istniała wolność osobista i politycz-

na. Główny cel krytyki Hayeka stanowił socjalizm, a skala argumentów była szeroka. W kolejnych wydaniach książki w latach 1956 i 1976 Hayek przekonywał, że rozwijające się w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej państwa opiekuńcze doprowadzą siłą rzeczy do zmierzchu wolności. W istocie sama idea „powszechnego dobrobytu” wydawała mu się podejrzana.

Droga do zniewolenia była i ciągle jest błędnie rozumianą książką. W swoim czasie dyskutowano ją szeroko w Wielkiej Brytanii, ale raczej mało przenikliwie. Zainteresowanie książką Hayeka spadło tam znacznie po jego wyjeździe do USA. W Wielkiej Brytanii dyskusja przebiegała łagodnie, czego nie można powiedzieć o Stanach Zjednoczonych, gdzie debata stała się burzliwa i pasjonująca. Książka została opublikowana w wydawnictwie naukowym Uniwersytetu w Chicago po odmowie jej publikacji przez trzy inne duże wydawnictwa naukowe. Przyczyną odmowy publikacji książki Hayeka była okoliczność, iż nie zgadzano się z treścią książki, a nie to, że przewidywano straty związane z jej publikacją.

Jeżeli w USA państwo miałoby monopol na publikację, jak w wielu krajach jeszcze to występuje, i jeżeli czytelnicy książek politycznych byłiby podobni do decydentów z trzech pierwszych wydawnictw, wówczas książka Hayeka nie zostałaby opublikowana. Tymczasem okazało się, że książka, ze względu na swój polityczny charakter i niewyrafinowany styl była dobrym produktem marketingowym. Być może gdyby spełniała wyrafinowane oczekiwania naukowe, nie stałaby się produktem poszukiwanym na amerykańskim rynku wydawniczym.

Keynes przeczytał książkę Hayeka *Droga do zniewolenia* prawdopodobnie w drodze na negocjacje do Bretton Woods w 1944 roku². Kiedy Keynes dotarł do Atlantic City, napisał do Hayeka, że w jego opinii jest to poważna książka i że wszyscy mamy jak największy powód, aby być wdzięczni autorowi za wiedzę, która jest bardzo cenna dla ogółu czytelników.

Hayek: *Konstytucja wolności* (1960)

Książka Hayeka *Konstytucja wolności* (1960) koncentruje się, zgodnie z tytułem, na idei wolności. Jest ona uznawana za najbardziej gruntowne i wybitne dzieło dotyczące wolności, które ukazało się w XX wieku.

W książce tej Hayek przewidywał, że w ekonomii decydującą rolę odegra bój idei, i że minie zapewne co najmniej jedno pokolenie, zanim uda się

² W trzech pierwszych tygodniach lipca 1944 roku w Hotelu Mount Washington w Bretton Woods w stanie New Hampshire odbyła się United Nations Monetary and Financial Conference, znana również jako Konferencja w Bretton Woods, owocem której było podpisanie Porozumienia z Bretton Woods. W konferencji uczestniczyło 730 delegatów z 44 państw.

wygrać ową batalię nie tylko z marksizmem, lecz w ogóle z socjalizmem, planowaniem państwowym i keynesowskim interwencjonizmem.

Rację miał bowiem Raymond Claude Ferdinand Aron, kiedy pisał w polemice z autorem *Konstytucji wolności*:

Ideal społeczeństwa, w którym każdy wybierałby swoich bogów i swoje wartości, może się upowszechnić dopiero wtedy, gdy jednostki są już wychowane do życia zbiorowego. Filozofia Hayeka przyjmuje na mocy samej definicji, że już zostały osiągnięte rezultaty, które dawniejsi filozofowie uważali za cele działania politycznego. Aby pozostawić każdemu człowiekowi prywatną sferę decyzji i wyboru, trzeba najpierw, aby wszyscy lub większość chcieli żyć razem i uznawali za prawdziwy ten sam system idei i za obowiązującą tę samą formułę prawomocności. Aby społeczeństwo mogło być wolne, musi ono istnieć (Aron 1972: 211).

Z rozważań Arona wynika, że demokracja jest naturalnym środowiskiem liberalizmu. Jeżeli więc potraktować totalitaryzm jako destrukcję społeczeństwa, jak czyni się to w rozważaniach o społecznej atomizacji, trzeba zarazem uznać za sprawę fundamentalną rekonstrukcję wartości wspólnych, połączoną z resocjalizacją jednostki, która dopiero w odnowionej wspólnotcie może odnaleźć warunki swej niezależności. Liberalizm uczynił kamieniem węgielnym w swej filozofii wyobrażenie wyposażonej w prawa niezależnej jednostki ludzkiej.

Hayek: *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu* (1988)

W książce *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu* Hayek wskazywał na nieadekwatność terminów, których używa się do opisu form i wzajemnych oddziaływań między ludźmi. Jest to jeszcze jednym symptomem i przejawem dominującego i dalece niewystarczającego intelektualnego sposobu rozpoznania procesów, dzięki którym ludzkie wysiłki podlegają koordynacji. Terminy te są istotnie nieadekwatne, tak że kiedy się ich używa, nie sposób dokładnie wyznaczyć zakresu tego, o czym jest mowa.

Hayek wskazywał wady terminu „gospodarka rynkowa”, który został przejęty z języka niemieckiego (chodzi o termin *Marktwirtschaft*). Argumentował przy tym, jak następuje:

Po pierwsze, tak zwana gospodarka rynkowa nie jest gospodarką *sensu stricto*, ale zespołem dużej liczby oddziałujących na siebie poszczególnych gospodarek, z którymi ma pewne wspólne, lecz nie wszystkie cechy definicyjne. Jeśli nadamy zespołom struktur powstałych w wyniku oddziaływania na siebie różnych gospodarek nazwę sugerującą, iż zespoły te zostały utworzone w sposób planowy, doprowadzi to do personifikacji lub animizmu, będących przyczyną – jak widzieliśmy – tylu błędnych koncepcji na temat procesów wzajemnego oddziaływania pomiędzy ludźmi, od których z trudem można obecnie się uwolnić. Trzeba stale pamiętać, że gospodarka wytworzona przez rynek nie jest rezultatem opra-

cowanego przez ludzi projektu, lecz strukturą, która, choć pod pewnymi względami jest podobna do jakiejś poszczególnej gospodarki, ze względu na inne zasadniczo od niej się różni, zwłaszcza dlatego, iż nie służy realizacji jednolitej hierarchii celów.

Drugą wadą terminu „gospodarka rynkowa” jest fakt, iż w języku angielskim nie można zeń utworzyć odpowiedniego przymiotnika, a takie wyrażenie, ukazujące prawidłowy charakter poszczególnych działań jest bez wątpienia potrzebne w praktyce. Dlatego też jakiś czas temu zaproponowałem wprowadzenie nowego terminu technicznego, uzyskanego z greckiego rdzenia, który był już w użyciu w bardzo podobnym kontekście. W 1838 roku arcybiskup Whately zaproponował słowo „katalaktyka” jako nazwę teoretycznej nauki, której zadaniem było badanie ładu rynkowego (Hayek 2004: 169–170)

Z zamieszczonego cytatu wynika, że Hayek był świadomy tego, iż przyjmując termin „gospodarka rynkowa” dla wyjaśnienia rozszerzonego gospodarczego ładu współpracy, nadaje mu się specyficzne znaczenie. Powyższe przesunięcie semajologiczne opisał w tekście poświęconym zagadnieniom języka w myśli politycznej zatytułowanym *The Confusion of Language in Political Thought* [„Pomieszanie języka w myśli politycznej”] z 1967 roku (Hayek 2004: 169).

Termin „katalaktyka” pochodzi od słowa *katalattein* lub *katalassein*, które oznaczało wymieniać, być przyjętym do społeczności, z wroga stać się przyjacielem. Rynek był w oczach Hayeka ucieleśnieniem idei wyrażonej w tym greckim słowie, oznaczającym nie tylko wymienialność dóbr, ale również „przyjmowanie do społeczności” i „zamienianie wroga w przyjaciela” (Hayek 1988: 170). Obraz rynku naszkicowany przez Hayeka był diametralnie przeciwny rynkowi rozumianemu – na przykład przez Karola Marksa – jako wszechwładza ślepych, wyobcowanych sił społecznych, zniewalających nie tylko pracowników najemnych, ale również, choć inaczej, ich kapitalistycznych pracodawców.

Hayek wyjaśniał, że utworzenie terminu „katalaksja” dla określenia przedmiotu nauki powszechnie zwanej ekonomią usunęłoby dwuznaczności, które płyną ze stosowania terminu „gospodarka rynkowa”³.

3. Idee Hayeka w świetle działalności Stowarzyszenia Mont Pèlerin Society

Omawiając działalność Stowarzyszenia Mont Pèlerin Society, warto poruszyć dwie kwestie:

³ Dzieła von Hayeka są dobrze znane np. w Gwatemali. Na Uniwersytecie Francisco Marroquina w mieście Gwatemala, jedno z audytoriów nosi imię Friedricha Augusta von Hayeka. 7 maja 1977 roku Hayek został odznaczony na tymże Uniwersytecie godnością doktora *honoris causa* nauk społecznych.

- rola Hayeka w spotkaniach neoliberalnych intelektualistów ze Stowarzyszenia Mont Pèlerin Society,
- docelowe przeznaczenie stowarzyszenia Mont Pèlerin Society.

Rola Hayeka w spotkaniach neoliberalnych intelektualistów

W miejscowości Mont Pèlerin, blisko Genewy, w Szwajcarii, grupa kierowana przez Hayeka, Röpke i szwajcarskiego biznesmena Alberta Hunolda, założyła międzynarodowe towarzystwo uczonych oraz intelektualistów, aby rozwijać neoliberalną alternatywę wobec kolektywizmu i socjalizmu. Towarzystwo stawiało sobie za cel szerzenie liberalnej wiedzy ekonomicznej i ustanowienie jej hegemonii w panoramie innych kierunków oraz nurtów ekonomii i nauk społecznych.

Sam główny organizator i długoletni przewodniczący Towarzystwa Mont Pèlerin, Friedrich August von Hayek, kładł nacisk na to, aby Towarzystwo było zespołem uczonych, inaczej akademią, proponującą nowe idee przeciw kolektywizmowi, zanim idee niepożądane wypełnią przestrzeń publiczną w zupełności i staną się składową relacji społecznych. Stowarzyszenie zostało powołane, aby wytwarzać idee, a nie po to, by oddziaływać na politykę i usiłować zmieniać decyzje polityków. Amerykański ekonomista, John Kenneth Gallbraith żartował, że zwolennicy Hayeka zebrali się na najwyższej górze Szwajcarii i chcieli zawrócić zegar historii.

Platformą jednoczącą członków stowarzyszenia Mont Pèlerin była idea wolności oraz idea zmiany świata na lepszy. Historia stowarzyszenia potwierdza ważność trzech przekonań:

- myśleć przez działanie,
- idee mają swoje konsekwencje,
- idee, dobre lub złe, w końcu triumfują.

Według Martina Andersona z Uniwersytetu Stanforda (Instytut Hoovera ds. Wojny, Rewolucji i Pokoju), 22 członków sztabu prowadzącego kampanię wyborczą Ronalda Reagana w 1980 roku należało do Stowarzyszenia Mont Pèlerin, z samym Andersonem włącznie. Ogólnoświatowe spotkania Towarzystwa Mont Pèlerin odbywają się nieprzerwanie od 1947 roku. Początkowo spotykano się corocznie, później co dwa lata. Pierwsze spotkanie trwało od 1 do 10 kwietnia 1947 roku. Tematyka zebrań zawsze dotyczy najważniejszych problemów nurtujących gospodarki i społeczeństwa w danym czasie. I tak tytułem przykładu, w 1947 roku neoliberalni intelektualiści zostali zapoznani z tekstem Hayeka: „*Wolna*” *przedsiębiorczość i porządek konkurencyjny*.

Sprawozdania z posiedzeń Mont Pèlerin Society nie są publikowane, aczkolwiek autorzy mogą wydawać wygłoszone teksty, gdziekolwiek uważają za stosowne. W momencie założenia w 1947 roku, stowarzyszenie uznało, że

pilnym zadaniem intelektualistów stało się szerzenie przekonań, stosowanie perswazji i oświecanie młodych pokoleń. Powyższe działania były konieczne, gdyż długofalowym celem miało być zachowanie lub odtwarzanie w przyszłości wolnych i liberalnych ze swej istoty społeczeństw. Hayek, wygłaszając odczyt „*Wolna*” przedsiębiorczość i porządek konkurencyjny, w tytule umieścił dwa elementy, z których każdy może dotyczyć odmiennych systemów społecznych: systemu z wolną przedsiębiorczością i systemu z uporządkowaną konkurencją.

Docelowe przeznaczenie stowarzyszenia Mont Pèlerin Society

Podczas nadzwyczajnego ogólnoświatowego spotkania stowarzyszenia Mont Pèlerin Society w USA w 2009 roku Axel Leijonhufvud (szwedzki ekonomista, profesor University of California, Los Angeles i University of Trento, Włochy) w artykule pt. *Wicksell, Hayek, Keynes, Friedman: Whom Should We Follow?*⁴ sformułował problem w płaszczyźnie teoretycznej, w formie zapytania, z czyjego dorobku naukowego powinno się korzystać, czyje idee i teorie rozwijać i interpretować, aby rozwiązać problemy gospodarki światowej przełomu XX i XXI wieku. Leijonhufvud zapytywał, czy powinniśmy podążać za Wicksellem, i odpowiadał: nie tak szybko (*not so fast*); czy za Hayekiem? – nie tak szybko; czy za Keynesem? – nie tak szybko; czy za Miltonem Friedmanem? –: nie tak szybko. Rozwiązanie problemu, według Leijonhufvuda, musi być bowiem ukierunkowane przez fakt, że powinniśmy podążać za Dużym Rządem – w domyśle: za rządem globalnym.

Zakończenie

Należy powiedzieć, że teoria neoliberalna, szczególnie w swoim monetarystycznym wydaniu, zaczęła wywierać praktyczny wpływ na różne sfery polityki. Geniusz teorii neoliberalnej tkwi między innymi w tym, że słowa o wolności, swobodzie, wolności wyboru, prawach jednostki skutecznie przesłaniają realia restauracji kapitalizmu lub reorganizacji władzy na poziomie zarówno lokalnym, jak ponadnarodowym, a nade wszystko w głównych centrach finansowych globalnego kapitalizmu.

Osiągnięcia naukowe Hayeka są następujące:

- wniósł wkład do czystej teorii ekonomii,
- pogłębił studia z filozofii nauki, historii idei i filozofii politycznej,
- miał ważne dokonania w filozofii społecznej oraz psychologii,

⁴ Źródło: http://nowandfutures.com/d3/Wicksell_Hayek_Keynes_Friedman_Minsky.pdf (dostęp: 30.05.2012).

- jego książki należą do klasyki literatury wolnościowej,
- większość prac została przełożona na główne języki świata.

W literaturze przyznaje się, że do najważniejszych idei w systemie teoretycznym Hayeka należą:

- idea wolności i przymusu w działalności gospodarczej,
- idea natury percepcji człowieka i funkcjonowania umysłu,
- idea spontanicznego porządku systemu społeczno-ekonomicznego,
- idea ograniczoności ludzkiej wiedzy
- idea racjonalności w odniesieniu do funkcjonowania gospodarki narodowej.

Wydaje się, że Hayek dowartościował rolę czynnika spontanicznego w rozwoju społecznym. Zasugerował, że wszelkie instytucje rynkowe powstają w sposób spontaniczny, jako nieplanowany efekt działań ludzkich. Tymczasem tak można twierdzić tylko w odniesieniu do elementarnych instytucji rynkowych, a nie do instytucji nowoczesnego typu, które są kreowane przez prawodawstwo i instytucje rządowe.

Rysunek 1. Wiodące idee filozofii społecznej Friedricha Augusta von Hayeka
Źródło: opracowanie własne

Na podstawie dotychczasowej działalności stowarzyszenia Mont Pèlerin Society założonego przez von Hayeka nasuwa się spostrzeżenie, że właśnie to stowarzyszenie działające przez długi okres pod jego intelektualnym przewodnictwem jest obecnie przygotowane merytorycznie do sprawowania funkcji globalnego rządu.

Przynajmniej w Europie następuje tworzenie struktur władzy i centrum decyzyjnego, niemających do końca demokratycznej kontroli. Stąd wiele, choć nie wszystkie, z wiodących idei w systemie teoretycznym Hayeka znajdzie zastosowanie w charakterystyce europejskiej i globalnej przestrzeni społecznej w pierwszej połowie XXI wieku.

Bibliografia

- Aron R.C.F. (1972), *Études politiques*, Paris : Gallimard.
- Hayek F.A. von (1996), *Droga do zniewolenia*, przeł. K. Gurba, L. Klyszcz, J. Margański, D. Rodziewicz, przekł. przejrz. M. Kuniński, Kraków: Arcana.
- Hayek F.A. von (1998), *Indywidualizm prawdziwy i fałszywy*, w: tenże, *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, przeł. G. Łuczkiwicz, Kraków: Znak.
- Hayek F.A. von (2004): *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu*, przeł. M. i T. Kunińscy, Kraków: Arcana.
- Hayek F.A. von (2006), *Konstytucja wolności*, przeł. J. Stawiński, Warszawa: PWN.
- Kymlicka W. (2009), *Współczesna filozofia polityczna*, przeł. A. Pawelec. Warszawa: Aletheia.
- Leśkiewicz I., Leśkiewicz Z. (1999), *Zarys metodologii ekonomii*, cz. II i III, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Musiał G. (2002), *Uwagi o książce (Krzysztof Kostro: „Hayek kontra socjalizm. Debata socjalistyczna a rozwój teorii społeczno-ekonomicznych Friedricha Augusta von Hayeka”)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2 (47).
- Wasserstrom J.N. (2010), *Chiński nowy wspaniały świat i inne opowieści czasów globalizacji*, przeł. M. Buchta, Kraków: Universitas.

Źródło internetowe: http://nowandfutures.com/d3/Wicksell_Hayek_Keynes_Friedman,_Minsky.pdf

Streszczenie

W tekście omawia się główne idee przejawiające się w twórczości Friedricha Augusta von Hayeka. Należy on do tych liberalnych myślicieli, którzy wnieśli duży wkład do rozwoju nauki w XX wieku. Liberalizm w ujęciu Hayeka to

indywidualizm, wolność negatywna i mechanizm wolnej konkurencji, dzięki któremu jednostka może realizować swoje interesy i cele przez nią preferowane. Wolność negatywna oznacza brak przymusu ze strony innych ludzi lub społeczno-ekonomicznych instytucji. Liberalizm Hayeka jest koncepcją wolności jednostki, a nie wolności zbiorowej. Hayek stawia w nowym świetle rolę państwa wobec gospodarki w przyszłości i znaczenie idei demokracji, która ma wymiar narodowy.